

MARBÄCK 2:12

KULTURMILJÖUTREDNING

2021-04-26

MARBÄCK 2:12

Kulturmiljöutredning

KUND

Bamaco. S A

KONSULT

WSP Byggprojektering

Box 574

201 25 Malmö

Besök: Jungmansgatan 10

Tel: +46 10-722 50 00

WSP Sverige AB

Org nr: 556057-4880

wsp.com

KONTAKTPERSONER

Paul Hansson

paul.hansson@wsp.com

Tel: +4610 722 93 76.

Mob: +46706 31 10 14

UPPDRAGSNAMN
Marbäck 2:12 m fl

UPPDRAGSNUMMER
10288888

FÖRFATTARE
Alexander Hansson och Paul
Hansson

DATUM
2021-01-20

ÄNDRINGSDATUM
2021-06-08

Granskad av
Maria Carlsson

Godkänd av
Paul Hansson

INNEHÅLL

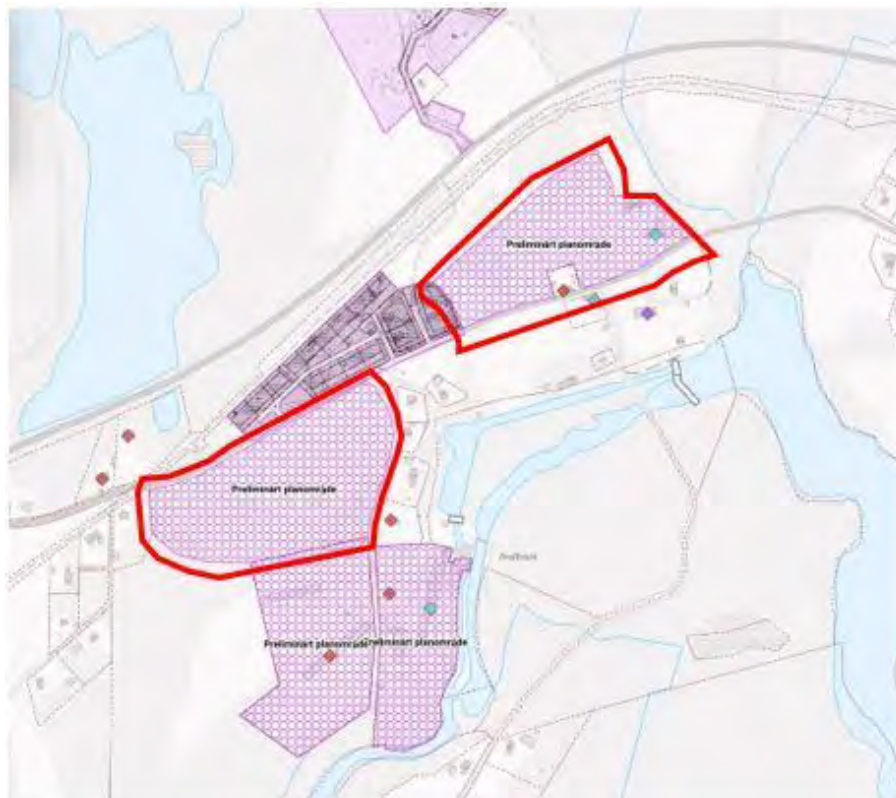
1	INLEDNING	4
1.1	BAKGRUND	4
1.2	SYFTE OCH MÅL	4
1.3	METOD, MATERIAL OCH KÄLLOR	4
1.4	TIDIGARE STÄLLNINGSTAGANDEN	5
1.4.1	Hallandsinventeringen, Kulturmiljö Halland, 2005-2010	5
1.4.2	Gällande detaljplan	5
1.5	NULÄGESORIENTERING	6
2	MARBÄCKS UTVECKLING	7
2.1	ETABLERINGEN	7
2.2	NYTT PAPPERSBRUK OCH JÄRNVÄG	7
2.3	JÄRNVÄGENS NEDLÄGGNING	8
2.4	MARBÄCK FRAM TILL IDAG	9
3	LANDSKAPETS KARAKTÄRSDRAG	10
3.1	LANDSKAPETS VÄRDEFULLA KARAKTÄRSDRAG	17
4	BEBYGGELSENS KARAKTÄRSDRAG	18
4.1	BEBYGGELSENS VÄRDEFULLA KARAKTÄRSDRAG	21
5	KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE	22
5.1	EKONOMILÄNGANS HISTORIK	22
5.2	EKONOMILÄNGANS NÄROMRÅDE	23
5.3	EKONOMILÄNGAN IDAG	26
5.4	EKONOMILÄNGANS OCH NÄROMRÅDETS KULTURHISTORISKA VÄRDEN	30
6	SLUTSATSER	30
6.1	FÖRSLAG TILL PLANBESTÄMMELSER FÖR VÄRDEFULLA BYGGNADER INOM PLANOMRÅDET	31

1 INLEDNING

1.1 BAKGRUND

Mot bakgrund av den förstudie som stadsbyggnadskontoret vid Halmstad kommun tagit fram har WSP fått i uppdrag att utreda kulturvärdena i en del av Marbäck.

Marbäck har ett antal byggnader vilka är utpekade i bebyggelseinventeringen för Halland utförd 2005–2009 av Kulturmiljö Halland och kommunen har därför ansett att ny bebyggelse bör anpassas till kulturmiljön.

Figur 1. Plankarta visandes de olika preliminära planområdena där exploatering utreds. De två av rött inringade områdena utgör utredningsområdet för den här rapporten. Röda, lila och blå prickar utgör utpekad bebyggelse från bebyggelseinventeringen. Källa: Halmstads kommun, pågående planer och Planbeskedsansökan.

1.2 SYFTE OCH MÅL

Syftet med utredningen är att kartlägga de värden samt beskriva de karaktärsdrag som bebyggelsen i Marbäck har. Utgångspunkten för utredningen är de två preliminära planområden som ligger utmed landsvägen genom byn.

Målet är att ta fram rekommendationer inför kommande planarbete och inspirera gestaltning av ny bebyggelse i byn.

1.3 METOD, MATERIAL OCH KÄLLOR

Vi har använt historiska kartanalyser, arkivstudier (bygglovsarkivet, lantmäteriets historiska kartor), litteratur (kulturmiljöprogram, planhandlingar, Boken om Marbäck med Skerkered, tidskriften Tegel), fältinventering samt

karaktärisering enligt Boverkets checklista för bebyggelsekaraktärisering. Vi vill rikta ett tack till Thomas Nilsson och Solveig Johansson på Tegelbruksmuseet i Heby och särskilt till Solveig som gick igenom de tidiga årgångarna av tidskriften tegel.

1.4 TIDIGARE STÄLLNINGSTAGANDEN

1.4.1 Hallandsinventeringen, Kulturmiljö Halland, 2005-2010

Sju byggnader i Marbäck är utpekade i Hallandsinventeringen som genomfördes under åren 2005 och 2009 av Kulturmiljö Halland. De utpekade byggnaderna utgörs av disponentvillan med ekonomibyggnader, lanthandeln, bostadslängan utmed landsvägen, bruksmiljön med ekonomilängorna i väster och bostadshuset närmast bruket utmed Bruksvägen samt ett par bostadshus väster om utredningsområdet.

Disponentvillan är klassad till Klass A, vilket benämns som omistlig. Tre byggnader är klassade i Klass B, disponentvillans ekonomilänga, lanthandeln och brukets fabriksbyggnad. Övriga är klassade i Klass C. Klassificeringen grundar sig i punkterna nedan:

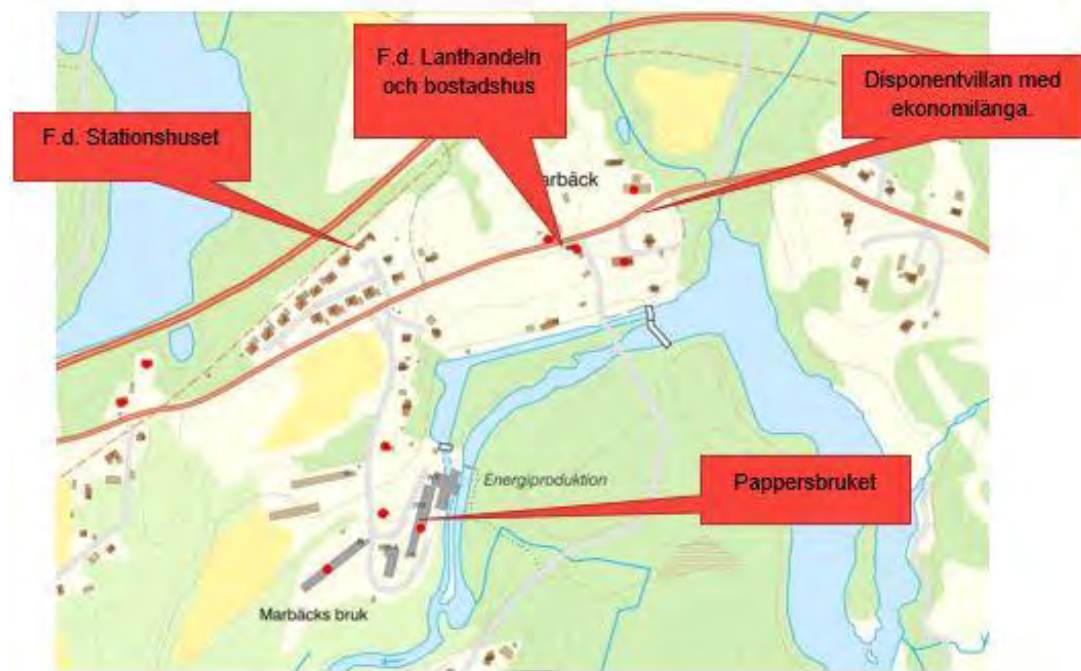
- Klass A - Mycket högt värde av nationellt intresse
- Klass B - Högt värde av främst regional betydelse
- Klass C - Kulturhistoriskt värde av i första hand lokal och miljömässig karaktär

(Källa: Värdefulla byggnader, Kulturmiljö Halland)

1.4.2 Gällande detaljplan

I Marbäck finns en detaljplan upprättad. Den täcker det tidigare stationsområdet och villabebyggelsen uppförd i grupp under 1980-talet. Planen upprättades under 1977 och vann laga kraft 1979-08-13. Inga skyddsbestämmelser finns för den då befintliga bebyggelsen på platsen som stationshuset och tre bostadshus.

1.5 NULÄGESORIENTERING

Figur 2. Marbäck med olika typer av bebyggelse placerad i klungor knutna till landsvägen, f.d. järnvägen, Bruksvägen och Fylleån. Källa: Informationskarta Halland, Länsstyrelsen.

Marbäck är beläget ca 18 kilometer öster om Halmstad utmed riksväg 25, Fylleån och den tidigare järnvägssträckningen mellan Halmstad och Bolmen. Byn är långsträckt utmed en äldre landsväg som går genom byn. Bebyggelsen ligger i klungor med luckor emellan. Det tidigare pappersbruket med herrgårdsliknande disponentvilla, den f.d. lanthandeln och stationen utgör byns äldsta byggnader.

Byns bebyggelse utgörs av friliggande villabebyggelse samt den tidigare pappersfabriken placerad i fem klungor, pappersbruksmiljön/området, stationsmiljön, disponentvillans miljö (med lanthandel och bostadshus), öster om Fylleån och väster om järnvägs/landsvägs korsningen. Bruket har sitt ursprung i 1600-talet då papperstillverkningen började på orten och byns och brukets bebyggelse har kompletterats och utvecklats sedan 1600-talet. De tio villor med gemensam gestaltning som tillkom omkring 1980-talet vid den tidigare järnvägsstationen är den största utbyggnaden i omfattning efter bruket. De senaste tilläggen har gjorts i nutid med enstaka friliggande bebyggelse i byns östra klunga.

2 MARBÄCKS UTVECKLING

2.1 ETABLERINGEN

Marbäck och papperstillverkning är synonymt sedan 1682 då hovrättsrådet Jonas Gyllencrantz på Skedala säteri några kilometer västerut lät uppföra en papperskvarn vid Fylleån i Marbäck. Under 1700-talets andra hälft upphörde verksamheten och byggnaderna tilläts förfalla. År 1827 uppfördes ett nytt pappersbruk en bit uppströms från den tidigare kvarnen med en mer industriell tillverkning och ett flertal byggnader med olika funktion som torkning etc.

Figur 3. Enskifteskarta från 1843. En gård ligger utmed landsvägen medan den övriga bebyggelsen är placerad kring brukets disponentvillan med ekonomibyggnader. Källa: Lantmäteriet.

2.2 NYTT PAPPERSBRUK OCH JÄRNVÄG

Redan år 1881 brann pappersbruket från 1827 ner men dess ersättare var på plats året därpå. Bebyggelsen utöver bruket var i det närmsta obefintlig under 1800-talets mitt. Endast en gård finns utritad på laga- och enskifteskartorna.

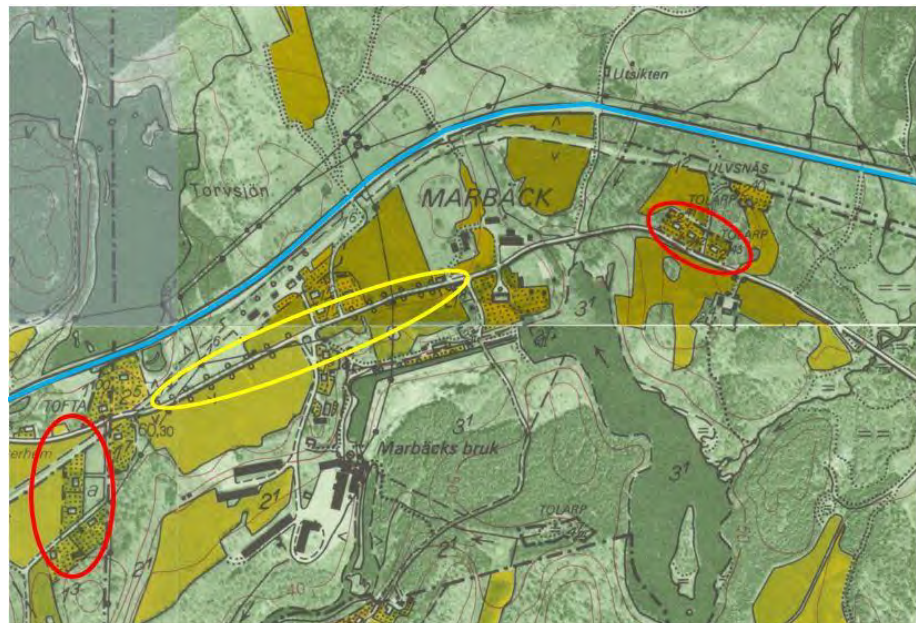
Successivt utvecklas byn till en bruksort i och med järnvägens ankomst 1889. Kring och efter sekelskiftet 1900 tillkommer ytterligare bebyggelse utmed lands- och järnvägen samt Bruksvägen.

Figur 4. Häradsekonomiska kartan från omkring 1919. Med järnvägens ankomst 1889 och ett nytt pappersbruk har bebyggelsen ökat med 6 enheter. De ligger placerade utmed landsvägen, järnvägen och Bruksvägen (röda markeringar). Källa: Lantmäteriet

2.3 JÄRNVÄGENS NEDLÄGGNING

Efter järnvägens nedläggning 1966 och fram till 1980-talet är de största förändringarna att själva rälsen med stickspår ner mot fabriken förlorar sin funktion och att ny bebyggelse tillkommer väster och öster om bruket respektive disponentvillan.

Figur 5. Ekonomiska kartan från 1969. Bebyggelsen har ökat ytterligare i antal enheter (röd). Järnvägen lades ner 1966 men strukturen är här fortfarande intakt och en ny riksväg (25) (blå markering) har anlagts norr om rälsen. En allé finns nu utritad på kartan, vilket är första gången (gul markering). Källa: Lantmäteriet.

2.4 MARBÄCK FRAM TILL IDAG

I sentid har spårsträckningen utvecklats till gång- och cykelbana och ytterligare ett tillägg av en i grupp uppfört område med friliggande villor vid den f.d. stationen. I samtid har fyra friliggande villor tillkommit i den östra klungan.

Figur 6. Flygfoto från idag. Ett nytt villaområde har tillkommit mellan landsvägen och järnvägens tidigare sträckning som idag är cykelbana. Den tillkom under 1980-tal och har en gemensam gestaltning men varierad kulör (röd markering). I övrigt är strukturerna bevarade med landsvägen, f.d. järnvägen och Bruksvägen men även den mindre landsvägen mot området Utsikten (gul markering). I samtid har fyra moderna friliggande villor tillkommit i den östra klungan (blå markering) Källa: Eniro.

3 LANDSKAPETS KARAKTÄRSDRAG

Marbäck är starkt präglad av historiska strukturer som är väl synliga i landskapet och byn. I kartserien nedan kan förändringarna följas över tid.

Figur 7. Lagaskifteskartan från 1843 över dagens topografiska karta visar hur vägsträckningar (heldragna linjer) är och har varit de samma i stora drag i närmare 200 år. Den röda ringen markerar en tidigare bro som finns kvar idag (se fig. 9) och vägsträckningen går fortfarande att följa i vägrenen tack vare gårdesgård. Vägsträckningen har även ytterligare historiskt präglade attribut som gårdesgård öster om den högra streckade linjen. De streckade linjerna visar på ägo gränser som fortfarande är synliga i landskapet idag genom trädplantering. Slutligen, den svarta markeringen utgörs av en förmodad gränssten vilken står utmed gång- och cykelbanan.

Figur 8. Foto från inventeringen i höjd med busshållplatsen utmed landsvägssträckningen som fortfarande är intakt och kantad av allé samt gårdesgårdar.

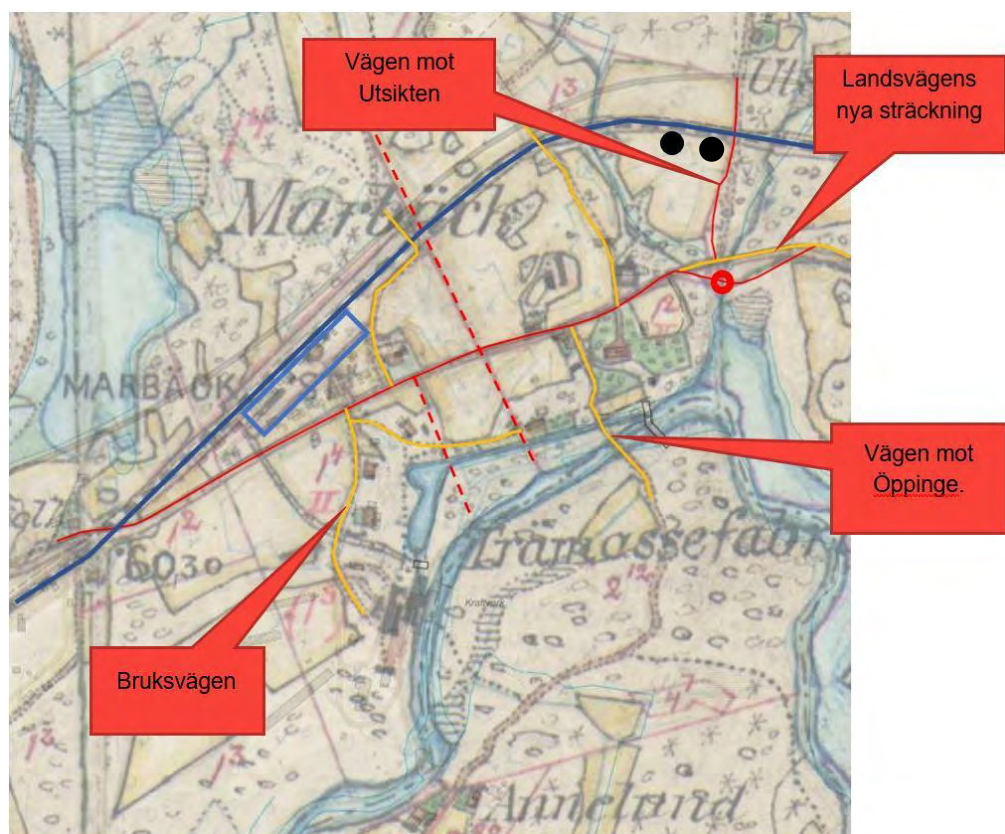
Figur 9. Del av den tidigare bron och landsvägssträckningen över bäcken öster om disponentvillan.

Figur 10. Del av den trädrad som markerar ägränserna såväl historiskt som idag.

Figur 11. Den förmodade gränsstenen utmed gång- och cykelbanan.

Figur 12. Häradsekonomska kartan från ca 1919 över dagens topografiska visar hur de tidigare befästa gränserna och strukturerna är kvar men även att ytterligare tillkommit mellan föregående karta (fig. 8) och denna. De blå markeringarna visar järnvägens påverkan på landskapet och bebyggelsen som tillkommer tillsammans med den, som stationshuset. De gula linjerna visar på nya vägsträckningar tillkomna för att ny bebyggelse tillkommit norr och söder om byn samt landsvägens nya sträckning över bäcken i öster. De två norrgående vägarna är förmodligen äldre än 1919 men det är första gången de är utmarkerade på de kartor som studerats i utredningen.

Figur 13. Järnvägssträckningen och det f.d. stationshuset. Perrongen finns bevarad.

Figur 14. Bruksvägen, ett av tillskotten från tiden kring och efter sekelskiftet vilka är avläsbara på Häradsekonomska kartan första gången.

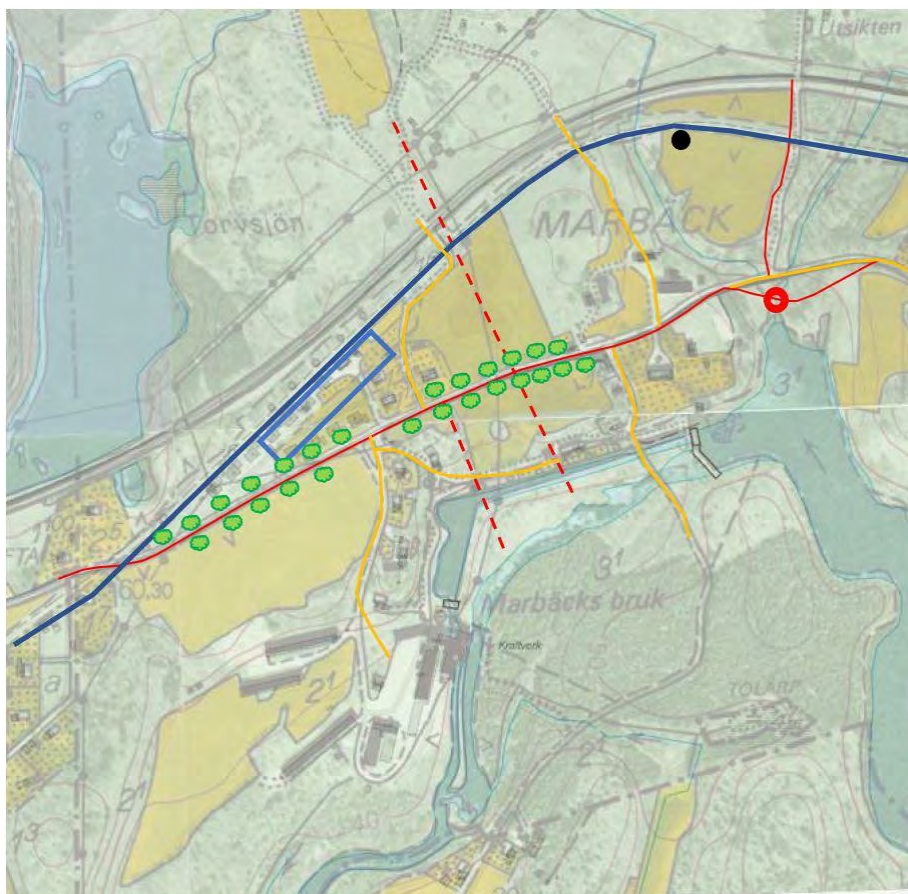
Figur 15. Vägen söderut mot Öppinge, ett av tillskotten från tiden kring och strax efter sekelskiftet 1900 enligt häradsekonomska kartan.

Figur 16. Del av den västra utav de norrgående gulmarkerade vägstrukturerna som är bevarad i landskapet. (Se fig. 13).

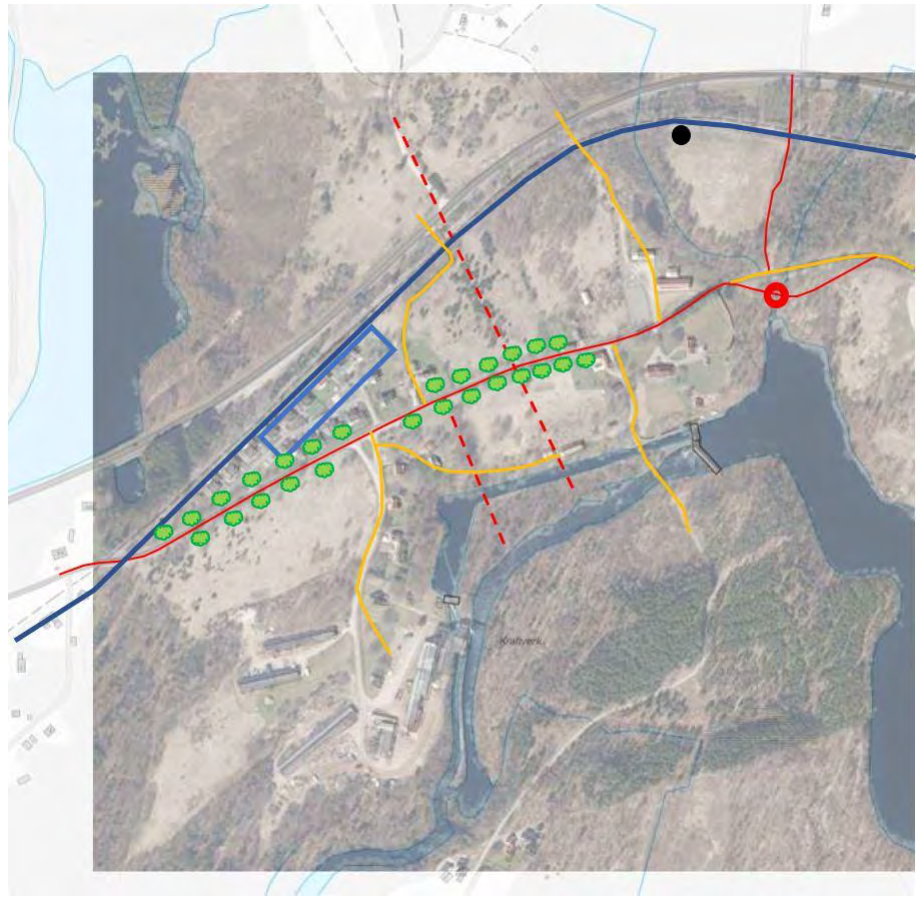
Figur 17. Den östra av de två gulmarkerade vägstrukturerna bevarade i landskapet (Se fig. 13).

Figur 18. Ekonomiska kartan från 1969 lagd över dagens topografiska karta visar hur strukturerna från häradsekonomiska kartan är bevarade 50 år senare. Skillnaden är att järnvägsrälsen försvunnit samt att det är första gången i det genomgångna materialet som allén utmed landsvägen är utritad (gröna markeringar).

Figur 19. Del av allén utmed landsvägen, som på höger sida är förhållandevis nyplanterad på redan befintliga vallar i vägkanten.

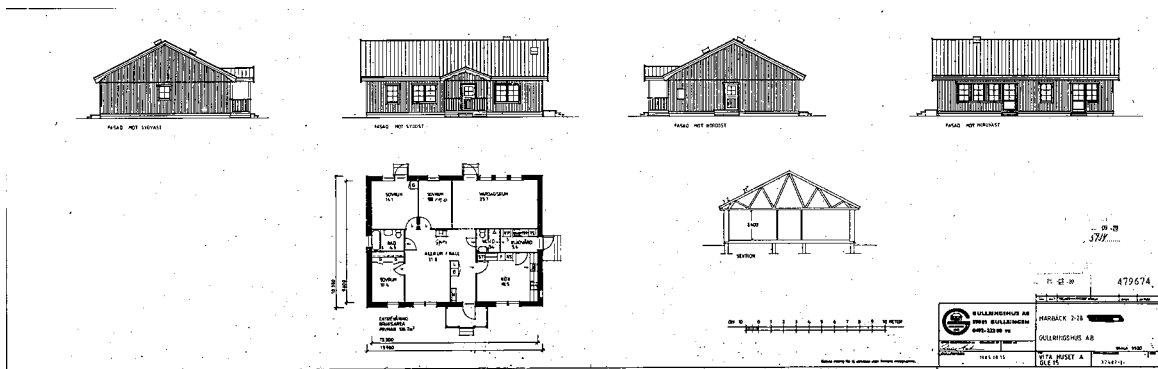

Figur 20. Flygfoto från idag lagd över dagens topografiska karta med tidigare markeringar visar hur de historiska strukturerna i byn och landskapet är bevarade. Det sentida villaområdet är placerat utmed dessa strukturer, landsvägen och f.d. järnvägen.

Figur 21. Del av villaområdet från 1980-talet placerad utefter de befintliga strukturerna landsvägen och f.d. järnvägen.

Figur 22. Exempel på ritning på de villor som tillkom på 1980-talet. Källa: SBK Halmstad.

3.1 LANDSKAPETS VÄRDEFULLA KARAKTÄRSDRAG

Följande punkter karaktäriserar värdena i landskapet:

- Landsvägens nuvarande sträckning med åtminstone 400 års hävd, kantad av allé och gårdesgårdar, samt den tidigare sträckningen med bro öster om disponentvillan.
- De mindre vägsträckningarna som Bruksvägen, de mindre vägarna norrut mot bland annat Utsikten samt landsvägen söderut mot Öppinge med hundraårig hävd. De är kantade av såväl gårdesgårdar, tidigare grindstolpar samt utgör i vissa fall även ägo gränser.
- Stationsmiljön med perrong, järnvägens sträckning och jordkällare.
- Ägo gränsernas trädplanteringar.

4 BEBYGGELSENS KARAKTÄRSDRAG

Följande kapitel redovisar bebyggelsens karaktärsdrag och värden.

- Friliggande bebyggelse av historisk prägel i form av värdefulla solitärer som disponentvilla med ekonomibyggnad, lanthandel och stationshus. Övriga byggnader är placerade med långsidan utmed vägen alternativt indragna på tomterna. De är i 1–1,5-plan, förutom lanthandeln som är i två plan. Fasaderna är i huvudsak klädda med träpanel målade i gult eller falurött, men rött tegel förekommer i ekonomibyggnaden. De har sadeltak vilka är täckta med lertegelpannor och har små kupor.

Figur 23. Den herrgårdsliknande disponentvillan är omgärdad av stengärdesgård och äldre träd. Den har markerad frontespis samt liggande och stående träpanel med kontursågade omfattningar under sadeltak.

Figur 24. Disponentvillans f.d. ekonomilänga. Bottenvåningen är uppförd i rött tegel och loftets fasader är panelklädda och rödmålade. Sadeltaket är täckt med röd pannimiterande plåt.

Figur 25. F.d. lanthandeln t.v. och gård t.h. Båda bostadshusen ligger med långsidan mot vägen och är omgärdade av gärdesgård av gråsten. Fasaderna är panelklädda och rödmålade. Sadeltaken täckta med lertegel.

- Friliggande egnahems-/bruksarbetarbostäder utmed Bruksvägen. I det närmsta kvadratiska i sin planform, något indragna på tomten och i 1,5-plan. Fasaderna är klädda med i huvudsak röd- eller gulmålade träpanel. Entréer mot gatan. Sadeltak med mindre kupor mot gatan.

Figur 26. Egnahemsvillor utmed Bruksvägen. Även här är fasaderna i träpanel målade i kulörerna rött och vitt under sadeltak täckt med lertegelpannor.

- Friliggande villabebyggelse uppförd i grupp placerad mellan landsvägen och f.d. järnvägen. Byggnaderna är i ett plan och placerade indragna på tomten med långsidan mot gatan. Målad träpanel i rött, vitt och gult, men även andra kulörer förekommer. Sadeltak täckt med svarta betongpannor.

Figur 27. 1980-tals villorna mellan landsvägen och järnvägsspåret (gång och cykelbanan), ej synligt i bild utan ligger bakom villorna. Fasaderna är panelklädda och målade i rött, gult och vitt (även andra kulörer förekommer). Sadeltak täckt med pannor av betong.

- Hela området: Skorstenar i nock om de förekommer. Farstukvistar, primärt mot vägen.

Figur 28. Till utredningsområdet anslutande bebyggelse i väster. Den har samma karaktärsdrag som bebyggelsen inom det.

Figur 29. Till utredningsområdet anslutande bebyggelse i öster. Den har samma karaktärsdrag som bebyggelsen inom det.

4.1 BEBYGGELSENS VÄRDEFULLA KARAKTÄRSDRAG

- Friliggande bebyggelse, i huvudsak indragen på tomt.
- Målad träpanel i rött, vitt och gult, men även andra kulörer förekommer.
- Sadeltak täckta med lertegel eller svarta betongpannor.
- Skorstenar i nock om de förekommer.
- Entréer, ofta med farstukvistar, primärt mot vägen.

5 KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE

Inom utredningsområdet finns flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader och inom planområdet är det den stora ekonomilängan som tillhör disponentvillan på motsatta sidan vägen. I närheten av denna kommer troligen ny bebyggelse att uppföras och troligen kommer ekonomilängan att ges en ny användning. Här görs därför en särskild utredning kring ekonomilängan och dess närområde.

5.1 EKONOMILÄNGANS HISTORIK

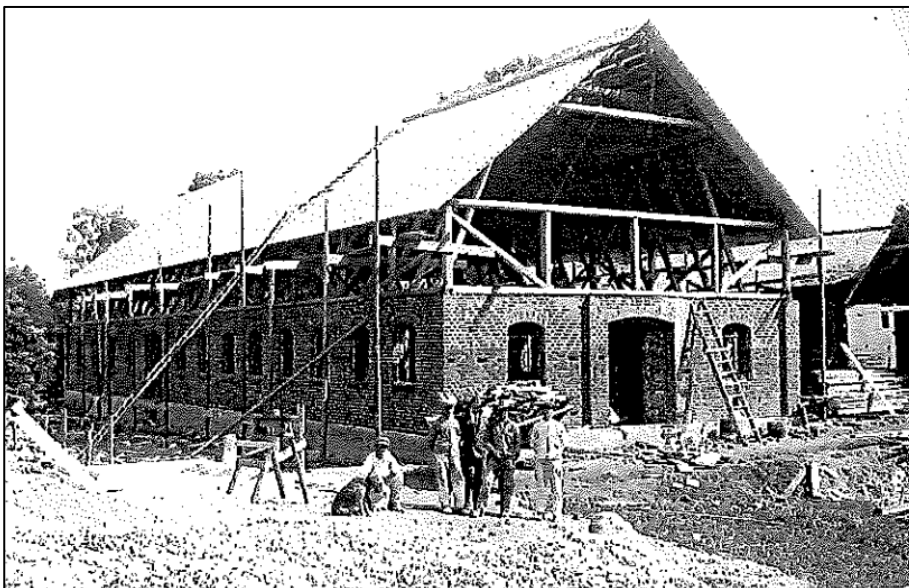
Den stora ekonomilängan ligger på platsen för en gård benämnd Johan Pärs gård eller Gamlegården. Denna är känd sedan 1645 då Halland blev svenskt och den beboddes då av Johan Pärsson som gett namn åt gården. Gården var en frälsegård under Skedala Säteri men såldes år 1826 ifrån Skedala och till de nya ägare som startat handpapperstillverkning i Marbäck. De byggde året efter ett nytt ståtligt Corps de logi som blev Marbäcks Herrgård och finns kvar än idag på andra sidan vägen. De som bebott gården, Jöns Kjellsson med familj flyttade till Enslöv drygt en mil bort men den gamla fyrlängade gården stod kvar och kom att brukas av två arrendatorer fram till 1881. Till arrendatorerna byggdes en ny gård ca 300 meter västerut, som kom att kallas Petter Jönssons gård efter den första arrendatorn, det som idag är Marbäck 2:8. Mellan denna och Gamlegård uppfördes kring sekelskiftet ytterliggare en gård, det som idag är Marbäck 2:9, vilken kallats "Hotellet" då arbetare på bruket bott där tillfälligt.

År 1881 övertar Josef Frick Marbäcks Herrgård och jordbruket drevs därefter i herrgårdens egen regi fram till 1958 då det åter drevs av olika arrendatorer.

Gårdens södra uthuslänga byggdes år 1840 och denna stod kvar fram till 1927 då en ny byggdes. Byggherre var disponent Gösta Arnell som år 1918 tog över Marbäcks pappersbruk. Han lät också bygga om herrgårdens Corps de Logi år 1922.

Figur 30. Den gamla ladugården, troligen den som byggdes på 1840-talet, sedd från landsvägen. Foto från 1920-talet. Källa: Marbäck med Skerkered, Stiftelsen för Simlångsdalens kultur- och naturvård. 2003.

Figur 31. Den nya ladugården byggs år 1927, observera de gamla byggnaderna i bakgrunden. Källa: Marbäck med Skerkered, Stiftelsen för Simlångsdalens kultur- och naturvård. 2003.

5.2 EKONOMILÄNGANS NÄROMRÅDE

Den äldsta kartan som visar området där ekonomilängan står idag är en lagaskifteskarta från år 1842, se figur 32. Färgerna markerar följande; rosa är åker, grönt är äng, gult är tomt, brunt är väg. I handlingen till kartan redovisas för följande nummer på kartan:

28	Gamlegård, tomt.
8	Manhuset (Marbäcks Herrgård)
54	Petter Jönssons, tomt
29	Logåker

- 30 Wägren
- 48 Kärringeliden
- 49 Kärringeåker
- 45 Kalfhagsbackarne, ljungblandade
- 50 Lidsåker
- 57 Kalfhagsåkrarna (tillfällig intaga)
- 60 Västra kalfhagsbackarna, ljungblandade.

Figur 32. Utsnitt ur lagaskifteskartan för Marbäck upprättad 1842 och renoverad 1855. Källa Lantmäteriet

På den häradsekonomska kartan från åren 1919 till 1925, se figur 33, skymtar de äldre ägofigurerna i blått, men åkern har brett ut sig på ängens bekostnad. I mitten finns mark som inte brukas som åker. Gamlegård är fortfarande en fyrålgård. En ny gårdsanläggning kallad "Hotellet" (idag Marbäck 2:9) har tillkommit mellan arrendatorsgården och Gamlegård. På andra sidan vägen från "Hotellet" har en lanthandel tillkommit.

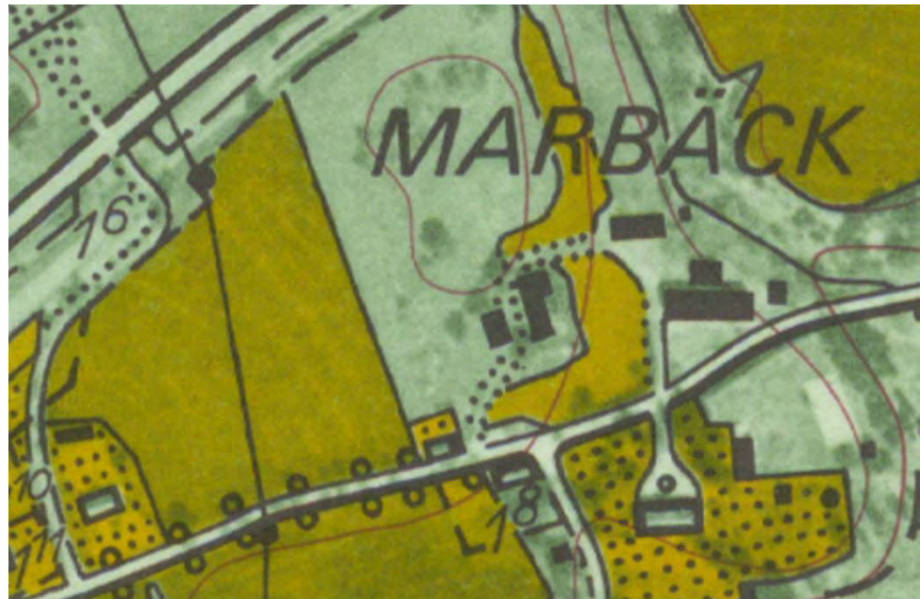
Figur 33 Utsnitt ur häradsökonomiska kartan, blad Sperlingsholm, från 1919 till 1925. Källa Lantmäteriet.

På flygfoto från 1955-67, se figur 34, syns att Gamlegård är riven och ersatt av en större ladugård samt att ett nytt bostadshus byggts en bit norr om denna. De mindre markstyckena som på häradsökonomiska kartan inte markerats som åker är nu trädbevuxna.

Figur 34. Flygfoto från 1955-67. Källa: eniro.

På det ekonomiska kartbladet från 1969, se figur 35 är bebyggelsen oförändrad men endast en mindre del av marken vid ekonomilängan är redovisad som åker. Kartbladet visar ett jordbruk på yllbakagång.

Figur 35. Utsnitt ur ekonomiska kartbladet från år 1969. Källa:Lantmäteriet

Ett samtida flygfoto, se figur 36, visar att den större av ekonomibygnaderna till "Hotellet" har rivits och att markerna alltmer har vuxit igen sedan 1969.

Figur 36. Samtida flygfoto. Källa Google maps.

5.3 EKONOMILÄNGAN IDAG

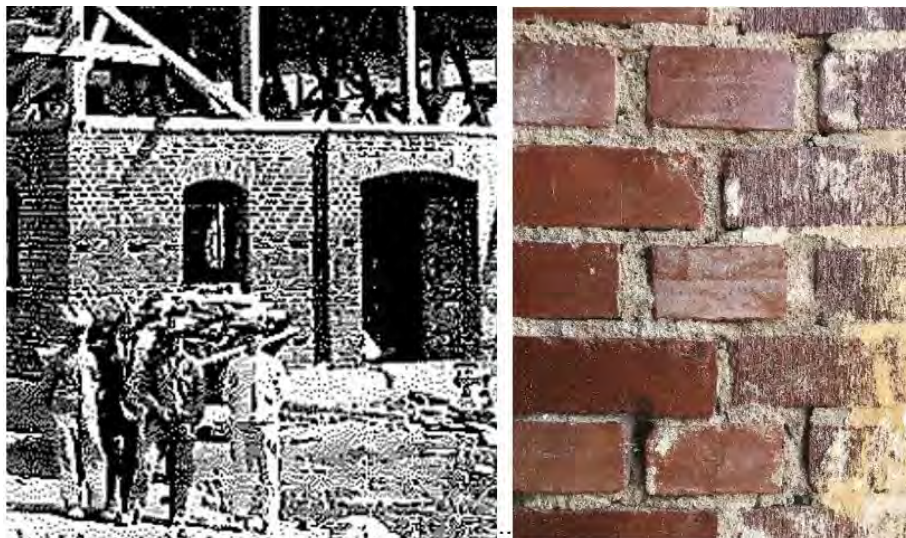
Ekonomilängan har ytterväggar av tegel och över detta en falurödfärgad träpanel allt under ett sadeltak täckt med pannimiterande plåt. Ytterväggarna har markerade lisener vid öppningar och hörn, de sistnämnda följs gestaltningsmässigt upp i den panelade delen med släta knutbrädor.

Fönstren är relativt många och stora småspröjsade gjutjärnsfönster. Portarna är grönmålade och vackert utformade med panel i rombformat mönster.

Figur 37. Foto av ekonomilängan från sydost.

Yttermurarna är $1\frac{1}{2}$ -sten tjocka och murade av två typer av tegel dels en murtegel dels en fasadtegel. Yttermurarna är, såvitt undertecknad förstår, mycket ovanliga då de dels är murade med ett ovanligt förband, ett slags löpförband med $\frac{1}{4}$ -stens förskjutning och bindare, dels med fasadtegel i borstad sten. Borstad fasadtegel är vanlig i 1940- och 1950-talsbebyggelse men sällan använt före 1940 och mycket sällan till ekonomibyggnader för lantbruket. Att utformningen är ursprunglig syns dels då det är samma förband på fotot från när byggnaden uppförs år 1927, se figur 31, dels i själva murverket då det borstade teglet ligger i förband med murteglet.

Figur 38. Tegelfasadens ovanliga förband syns på fotot från 1927 till vänster och på fotot till höger syns en muröppning där fasadteglet ligger i förband med murteglet.

Efterforskningar har visat att det borstade teglet är från Wallbergs Fabriks A.B. i Halmstad (Slottsmöllans Tegelbruk). I tidskriften Tegel från 1927 finns i aprilnumret en artikel om ett nytt fasadtegel kallat "Slottstegel" som tillverkades på Wallbergs Fabriks A.B. Slottstegel beskrivs som ett "maskinslaget tegel som genom en sorts borstning givits en refflad eller uppruggad yta" och vidare att "ruggningen sker med en av tegelmästare Johannes Jönsson särskilt för ändamålet konstruerad maskin, varå han anmält patent".

Figur 39 Annon för Slottstegel i februarinumret 1927 av tidskriften Tegel.
Källa: Tegelbruksmuseet i Heby

I januarinumret 1932 av tidskriften finns en notis om att patent är beviljat för tegelmästarna Johannes och Erik Jönssons "anordning för framställandet av maskinpressat murtegel med upprivna fasadytor". Man skriver också att tillverkningen har varit i gång länge och att det nya fasadteglét har funnit god marknad även utanför Halmstad. Enligt överenskommelse med uppfinnarna har Wallbergs Fabriks A.B. "ensamrätt till anordningens begagnande inom ett område av 150 km radie från Halmstad".

Det verkar alltså vara så att borstat tegel "uppfanns" på Slottsmöllans tegelbruk ca 1926 och att ladugården är en av de första byggnaderna som uppfördes med detta fasadtegel.

Invändigt är i stort sett all inredning utriven, en liten del av häststallet finns kvar, och en ny bäring för loftet är inlagd bestående av stålpelare och en kraftig längsgående stålbalk, se figur

Figur 40. Ekonomilängan invändigt. Ny bäring med pelare och balk i stål.

Loftet utgörs av ett mäktigt öppet rum där den ursprungliga takstolen exponeras.

Figur 41. Ekonomilängans loft.

5.4 EKONOMILÄNGANS OCH NÄROMRÅDETS KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Området har fungerat som försörjningsenhet till Marbäck's herrgård och pappersbruket sedan år 1826 då det såldes av från Skedala säteri. Fram till 1881 skedde detta med arrendatorer på Gamlegård men mellan åren 1881 och 1958 skedde detta i Herrgårdens egen regi. Med jordbrukets utveckling som mekanisering, motorisering och specialisering under 1800-talet respektive 1900-talets början behövdes också nya byggnader.

Ekonomilängan kan ses som ett resultat av detta men bär också spår av byggherrens estetiska ambitioner, disponent Arnell hade ju redan år 1922 byggt om och förskönat herrgårdens manbyggnad med ny fronton på pelare mm.

I ekonomilängan syns de estetiska ambitionerna i tegelfasadernas material, förband och utformning med lisener m.m. samt i portarnas utformning med rombformad panel. De småspröjsade gjutjärnsfönster är ursprungliga och bidrar till det kulturhistoriska värdet. Invändigt saknas kulturhistoriska värden.

När det gäller närområdet var detta vid tiden för laga skifte år 1842 inägomark dvs. åker och äng. I samband med jordbrukets utveckling utökades åkern på ängens bekostnad under 1800-talet och 1900-talets första hälft. Jordbruket var då viktigt för försörjningen till herrgården och arbetarna på pappersbruket fram till detta lades ned 1959. Efter nedläggningen arrenderades marken ut igen men med rationaliseringen av jordbruket har jordbruket blivit alltmer extensivt och markerna har sedan 1960-talet börjat växa igen och en av ekonomibygnaderna har rivits. Markerna har ringa kulturhistoriskt värde.

6 SLUTSATSER

Följande slutsatser baseras på beskrivningen av utredningsområdets befintliga karaktärsdrag. De karaktärsdrag som landskapet och bebyggelsen uppvisar och som är viktiga att förhålla sig till är vägsträckningar, ägogränser, alléer och bebyggelsens utformning. En höjdskillnad i landskapet skiljer bruket från bebyggelsen utmed landsvägen, bruksbebyggelsen är inte synligt från landsvägen.

Det västra området bör därför samverka med de karaktärsdrag som bebyggelsen utmed landsvägen och Bruksvägen har. Planområdet är idag anpassat efter landsvägens och Bruksvägens sträckningar.

Det östra planområdet bör samverka med den äldre bebyggelsens karaktärsdrag (exempelvis disponentvillan med ekonomibygnad och lanthandeln) såväl som det sentida villaområdets. Vidare är landskapets karaktärsdrag viktiga att förhålla sig till som ägogränserna, allén och vägstrukturer.

6.1 FÖRSLAG TILL PLANBESTÄMMELSER FÖR VÄRDEFULLA BYGGNADER INOM PLANOMRÅDET

Disponentvillans stora ekonomilänga är upptagen i inventeringen av kulturhistoriska byggnader och har där getts klass B vilket enligt bebyggelseinventeringen betecknar:

Objektsvärde. Regionalt intresse. Omistlig.

Kan till exempel skyddas genom PBL 8:13-14 §§ och 4:16 §.

Kommentar: "Bör q-märkas". Byggnad av så högt kulturhistoriskt värde att den bör skyddas i detaljplan eller områdesplan.

Vi menar att byggnaden har stora kulturhistoriska värden som ekonomilänga till disponentbostadens och pappersbrukets försörjningsenhet men att den för att kunna ges en ny användning som exempelvis bostäder måste kunna förändras. Vi vill därför föreslå att byggnadens kulturvärden tas tillvara med rivningsförbud samt skydds- och varsamhetsbestämmelser enligt nedan:

- r Byggnaden får ej rivas.
- q1 Befintliga särskilt värdefulla tegelfasader ska i största möjliga mån bibehållas. De får inte övermålas eller putsas. Nya håltagningar ska göras i mycket begränsad omfattning företrädesvis mot norr och ansluta till befintliga öppningar.
- k1 Byggnadens karaktärsdrag i form av volym, gjutjärnsfönster, dörrar och portar med rombformad panel och smidesbeslag, fasader i tegel och rödfärgad locklistpanel med vita knutar och träfönster ska tas tillvara och ändras varsamt. Baksidan, mot norr, är delvis förändrad och inte synlig från vägen varför eventuella större ändringar ska göras mot norr.

VI ÄR WSP

WSP är en av världens ledande rådgivare och konsultbolag inom samhällsutveckling. Med cirka 50 000 medarbetare i över 40 länder samlar vi experter inom analys och teknik, för att framtidssäkra världen.

Tillsammans med våra kunder tar vi fram innovativa lösningar för en mänsklig, trygg och välfungerande morgondag. Så tar vi ansvar för framtiden.

wsp.com

WSP Sverige AB
Box 574
201 25 Malmö
Besök: Jungmansgatan 10

T: +46 10-722 50 00
Org nr: 556057-4880
Styrelsens säte: Stockholm
wsp.com

